

Teresa Serafin

Kształcenie specjalne w systemie oświaty

Vademecum dla organu prowadzącego,
dyrektora szkoły, nauczycieli i rodziców

ABC

a Wolters Kluwer business

Kształcenie specjalne w systemie oświaty

Vademecum dla organu prowadzącego,
dyrektora szkoły, nauczycieli i rodziców

Teresa Serafin

Kształcenie specjalne w systemie oświaty

Vademecum dla organu prowadzącego,
dyrektora szkoły, nauczycieli i rodziców

ABC

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2009

Stan prawny na 22 kwietnia 2009 r.

Wydawca
Izabella Malecka

Redaktor prowadzący
Joanna Cybulska

Opracowanie redakcyjne
Katarzyna Świerk-Bożek

Skład i łamanie
Anna Atanaziewicz

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2009

ISBN: 978-83-7601-818-8

Wydane przez:
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Książek
01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a
tel. (022) 535 80 00
31-156 Kraków, ul. Zacisze 7
tel. (012) 630 46 00
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

„Podjęliście się wielkiego zadania – przekazywania wiedzy i wychowania. Młodzi Was potrzebują. Trzeba abyście byli dla nich przyjaciółmi, wiernymi towarzyszami i sprzymierzeńcami w młodzieńczej walce. Pomagajcie im budować fundamenty pod ich przyszłe życie.”

Jan Paweł II

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów.....	11
Wstęp	13

CZĘŚĆ PIERWSZA

Rozdział 1. Organizacja kształcenia specjalnego w szkołach i placówkach prowadzonych przez jednostkę samorządu terytorialnego

- 1.1. Istota zmian w zarządzaniu oświatą w gminie i w powiecie w zakresie kształcenia specjalnego..... 39
- 1.2. Organizacja systemu oświaty, kompetencje organów prowadzących.....57
- 1.3. Główne zadania jednostek samorządu terytorialnego jako organów prowadzących szkoły/placówki
- 1.4. Konceptualizacja zadań szkoły i placówki na podstawie statutu
- 1.5. Główne zadania i decyzje dyrektora szkoły w porozumieniu z organem prowadzącym..... 98
- 1.6. Wykorzystywanie dokumentacji dotyczącej ucznia do podnoszenia jakości edukacji prowadzonej przez szkoły..... 111

Rozdział 2. Organizacja kształcenia specjalnego w szkołach i placówkach niepublicznych

- 2.1. Zakładanie szkół i placówek niepublicznych..... 116
- 2.2. Główne zadania i decyzje dyrektora szkoły niepublicznej oraz organu prowadzącego

Rozdział 3. Organizacja pracy szkoły publicznej i niepublicznej.....

- 3.1. Organizacja pracy szkoły integracyjnej
- 3.2. Organizacja pracy szkoły specjalnej
- 3.3. Kształcenie ponadgimnazjalne w szkołach specjalnych.....
- 3.4. Kształcenie uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub w stopniu znacznym

3.5. Nowy typ szkoły ponadgimnazjalnej.....	167
3.6. Finansowanie kształcenia specjalnego w szkołach i placówkach publicznych i niepublicznych.....	175
Rozdział 4. Nauczyciele w kształceniu specjalnym i integracyjnym	184
4.1. Czas pracy nauczycieli	184
4.2. Obowiązki nauczycieli i innych pracowników.....	190
4.3. Współpraca z rodzicami.....	193
Rozdział 5. Organy kontroli i ich uprawnienia.....	200
5.1. Zadania kontrolne organu prowadzącego	202
5.2. Nadzór pedagogiczny sprawowany przez kuratora oświaty	204
Rozdział 6. Zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze jako forma spełniania obowiązku szkolnego i obowiązku nauki przez dzieci i młodzież z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim	216
6.1. Definicja zajęć rewalidacyjno-wychowawczych i główne zadania.....	216
6.2. Procedury i cele realizacji zajęć rewalidacyjno-wychowawczych.....	218
6.3. Programowanie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych.....	224
Podsumowanie	226

CZĘŚĆ DRUGA

Rozdział 1. Nowe rozwiązania organizacyjne służące wyrównywaniu szans edukacyjnych	235
Rozdział 2. Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka.....	242
Rozdział 3. System oświaty a wczesne wspomaganie rozwoju dziecka	244
Rozdział 4. Proces tworzenia i zatwierdzania projektu pilotażowego programu rządowego WWKSC	254
Rozdział 5. Realizacja pilotażu programu rządowego WWKSC.....	259
Rozdział 6. Realizacja zadań wczesnego wspomagania rozwoju dziecka w środowisku lokalnym.....	273

Rozdział 7. Uczeń o specjalnych potrzebach edukacyjnych w krajach Unii Europejskiej	278
Słownik używanych terminów	287
Aneks	303
Bibliografia	327
Spis tabel i schematów	331

WYKAZ SKRÓTÓW

- Dz. U. – Dziennik Ustaw
- KN – ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (tekst jedn.: Dz. U. z 2006 r. Nr 97, poz. 674 z późn. zm.)
- k.p.a. – ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2000 r. Nr 98, poz. 1071 z późn. zm.)
- M.P. – Monitor Polski
- NFZ – Narodowy Fundusz Zdrowia
- PFRON – Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
- TWE – Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską
- u.d.j.s.t. – ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2008 r. Nr 88, poz. 539 z późn. zm.)
- u.o.z.p. – ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. Nr 111, poz. 535 z późn. zm.)
- u. sam. pow. – ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jedn.: Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1592 z późn. zm.)
- u.s.o. – ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn.: Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.)

WSTĘP

Problematyka dzieci i osób niepełnosprawnych, ich kształcenia i integracji społecznej na przestrzeni wieków była różnie traktowana. W czasach starożytnych, w związku z istniejącym ówczesnie kultem ciała i tężyzny fizycznej, los dzieci niepełnosprawnych w większości przypadków był z góry przesądzony. Zrzucono je ze Skały Tarpejskiej lub topiono w falach Tybru. Znane są jedynie nieliczne przypadki wybitnie utalentowanych artystów i mędrców, takich jak np. Demokryt czy Homer, którzy mimo niepełnosprawności realizowali swoją twórczość. W średniowieczu pojawiły się pierwsze wyraźne przejawy współczucia dla tych osób w postaci organizowania dla nich przytułków, głównie przez kościoły chrześcijańskie¹, mimo że osoby chore psychicznie, upośledzone umysłowo czy głuche uważano za opętane. Późniejszy rozwój nauki, a szczególnie medycyny i psychologii, zaowocował podejmowaniem prób nauczania i wychowania osób niepełnosprawnych, umieszczanych do tej pory w szpitalach i przytułkach. Próby te miały charakter indywidualny lub grupowy. W czasach późniejszych edukacja tych osób przyjęła formy działań instytucjonalnych o charakterze segregacyjnym, głównie w postaci tworzenia specjalnych ośrodków i szkół (pierwsze szkoły specjalne zakładano już w XIX w.).

W Polsce zainteresowanie kształceniem osób niepełnosprawnych zaczęło się rozwijać dopiero po pierwszej wojnie światowej. W okresie międzywojennym, ze względu na brak odpowiedniej liczby kadry przygotowanej do prowadzenia kształcenia specjalnego, istniejące placówki nie zaspokajały występujących w tym zakresie potrzeb.

Widoczny rozwój szkolnictwa specjalnego zarówno na świecie, jak i w Polsce, nastąpił dopiero po drugiej wojnie światowej. 23 marca 1956 r. został wydany dekret o obowiązku szkolnym (Dz. U. Nr 9, poz. 52 z późn. zm.), ustalający, że dzieci uznane za niezdolne do nauki w szkole masowej powinny wypełniać obowiązek szkolny w szkołach specjalnych. Powstało wówczas wiele nowych placówek kształcenia specjalnego. Podobne prze-

¹ Z. Sękowska, *Pedagogika specjalna. Zarys*, Warszawa 1985, s. 170.

pisy zawierała ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania (Dz. U. Nr 32, poz. 160 z późn. zm. – art. 20).

Jedną z ważnych przesłanek przemawiających wówczas za tworzeniem sieci szkół specjalnych, oprócz zapewnienia uczniom niepełnosprawnym warunków kształcenia, było także odciążenie szkoły masowej „od dzieci, które nie są zdolne sprostać normalnym wymogom, które często dezorganizują i hamują pracę dydaktyczną i wychowawczą normalnych zespołów szkolnych i którym szkoła normalna nie może zapewnić odpowiednich środków i metod kształcenia. Przyjmując te dzieci, szkoła specjalna umożliwia i ułatwia szkole normalnej realizację statutowych zadań i osiągnięcie optymalnych wyników”².

Szkoły specjalne traktowano zatem jako oddzielne instytucje, spełniające m.in. funkcję usługową wobec szkół masowych.

Z preambuły obecnie obowiązującej ustawy o systemie oświaty³ wynika, że „oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa; kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także wskazaniem zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka⁴, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych⁵ oraz Konwencji o prawach dziecka⁶”. Z art. 23 konwencji wynika, że „Państwa-Strony uznają, że dziecko psychicznie lub fizycznie

² O. Lipkowski, *Pedagogika specjalna*, Warszawa 1981, s. 72.

³ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn.: Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

⁴ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka – dokument ONZ uchwalony w 1948 r. w Paryżu. Prace nad nią trwały od 1947 r. Deklarację przyjęto bez głosu sprzeciwu. Od głosu wstrzymało się osiem krajów, w tym Polska. W następstwie tego historycznego wydarzenia Zgromadzenie Ogólne wezwało państwa członkowskie do opublikowania tekstu Deklaracji i do „spowodowania, aby Deklaracja była rozpowszechniana, pokazywana, czytana i objaśniana przede wszystkim w szkołach i innych instytucjach oświatowych, wszędzie bez względu na status polityczny kraju lub terytorium”. Deklaracja do dziś jest podstawą systemu ochrony praw człowieka ONZ.

⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych – powstał na bazie Deklaracji w 1966 r. jako umowa międzynarodowa. Od początku obowiązywał wszystkie państwa-strony. Zakładał podstawowe prawa i wolności człowieka oraz zobowiązania państwa wobec obywateli. Posiadał wiążący charakter prawny w przeciwieństwie do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. Dokument został otwarty do ratyfikacji przez państwa, które zobowiązywały się przestrzegać jego postanowień na własnym terytorium. Polska ratyfikowała go w 1977 r.

⁶ Konwencja o prawach dziecka – międzynarodowa konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 r. Jest to dokument obowiązujący

niepełnosprawne powinno mieć zapewnioną pełnię normalnego życia w warunkach gwarantujących mu godność, umożliwiających osiągnięcie niezależności oraz ułatwiających aktywne uczestnictwo dziecka w życiu społeczeństwa”. Oznacza to, że przy organizacji kształcenia, wychowania i opieki pedagogicznej dla dzieci i młodzieży, w tym dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, należy kierować się także dokumentami prawa międzynarodowego.

W 1975 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło również Deklarację Praw Osób Niepełnosprawnych, która zawiera m.in. stwierdzenie, że osoby niepełnosprawne mają prawo do uwzględnienia ich specjalnych potrzeb na każdym etapie planowania rozwoju społecznego i ekonomicznego.

Ze względu na to, że wystąpienie niepełnosprawności może być spowodowane różnymi przyczynami (przedwczesne porody, niska waga urodzeniowa dzieci, ciężkie uszkodzenia organizmu, wady wrodzone lub nabyte, wypadki, następstwo chorób metabolicznych i in.), niepełnosprawność może dotknąć osoby w każdym wieku i objąć różne zakresy funkcjonowania człowieka. Fakt ten jest również powodem, dla którego przez całe lata nikt nie podjął się zdefiniowania, co należy rozumieć przez określenie „niepełnosprawność”. Pierwszą definicję opracowała i opublikowała dopiero w 1980 r. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO). W definicji tej uwzględniła stan zdrowia człowieka i wskazała na trzy aspekty rozumienia niepełnosprawności:

- w pierwszym za niepełnosprawność uznano każdą utratę sprawności lub nieprawidłowość w budowie czy funkcjonowaniu organizmu pod względem psychologicznym, psychofizycznym lub anatomicznym; aspekt ten nazwano niesprawnością;
- w drugim za niepełnosprawność uznano każde ograniczenie bądź niemożność prowadzenia aktywnego życia w sposób lub zakresie uznawanym za typowe dla człowieka; aspekt ten nazwano niepełnosprawnością;
- w trzecim za niepełnosprawność uznano ułomność określonej osoby, wynikającą z niesprawności lub niepełnosprawności, ograniczającą lub uniemożliwiającą pełną realizację roli społecznej odpowiadającej wiekowi i płci osoby oraz zgodnej ze społecznymi oczekiwaniami; ten aspekt nazwano ograniczeniem w pełnieniu ról społecznych.

w niemal wszystkich państwach świata (z wyjątkiem m.in. USA). W konwencji tej zostały spisane wszystkie prawa dziecka. Polska ratyfikowała ją 7 lipca 1991 r.

Dane dotyczące rozpowszechnienia wyżej wymienionych deficytów i wad, opublikowane przez WHO w 1985 r., wykazały, że np. upośledzenie umysłowe stopnia głębszego występuje u 3 do 4 dzieci na 1000, natomiast lekkie upośledzenie umysłowe występuje u 2 do 3 dzieci na 100. Jednocześnie WHO podaje, że w krajach o szczególnie wysokim standardzie życia i wysokiej jakości służb zajmujących się zdrowiem, kształceniem i opieką społeczną, liczba dzieci z upośledzeniem umysłowym może być znacznie niższa.

W Polsce pojęcie osoby niepełnosprawnej pojawiło się po raz pierwszy w uchwale Sejmu z dnia 16 września 1982 r. w sprawie inwalidów i osób niepełnosprawnych (M.P. Nr 22, poz. 188). Nie zostało ono jednak zdefiniowane.

Pierwsza definicja pojawiła się dopiero w ustawie z dnia 9 maja 1991 r. o zatrudnianiu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych (Dz. U. Nr 46, poz. 201 z późn. zm.). Pojęcie to wyparło ze słownictwa termin „inwalida”. Jednak w związku z tym, że definicja zawarta w wyżej wymienionej ustawie nie zadowalała wielu środowisk, podjęto prace nad sformułowaniem nowej. Prace zapoczątkowało w 1993 r. Ministerstwo Pracy i Pomocy Społecznej, zapraszając do współpracy specjalistów działających w sferze niepełnosprawności. Kolejna definicja pojawiła się dopiero w 1996 r. Brzmiała ona następująco: „Niepełnosprawną jest osoba, której stan fizyczny lub/i psychiczny trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia wypełnianie zadań życiowych i ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i społecznymi”. Jednak i ta definicja nie została szerzej wykorzystana. Nadal trwały prace nad jej doprecyzowaniem. Kolejny rok, 1997, przyniósł następne definicje, które zapisano w uchwałach Sejmu.

Pierwsza z nich znalazła się w Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych i brzmi: „Niepełnosprawne są osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi”. Druga definicja została zawarta w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2008 r. Nr 14, poz. 92 z późn. zm.), znosząc tym samym obowiązujące wcześniej grupy inwalidzkie i wprowadzając nowe nazewnictwo dla oznaczenia stopnia niepełnosprawności. Zgodnie z definicją wynikającą

z wyżej wymienionej ustawy, niepełnosprawnymi są osoby, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, w szczególności zdolność do wykonywania pracy zawodowej, pod warunkiem uzyskania odpowiedniego orzeczenia o stopniu niepełnosprawności: znacznym, umiarkowanym lub lekkim.

Do znacznego stopnia niepełnosprawności ustawa zalicza osobę, która ma ograniczoną możliwość samodzielnej egzystencji, jej sprawność organizmu została naruszona i która w celu pełnienia ról społecznych wymaga stałej lub długotrwałej opieki lub pomocy innej osoby, również podczas zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, w tym samoobsługi, poruszania się, komunikacji i komunikowania się. W związku z tym jest ona niezdolna do podjęcia zatrudnienia lub jest zdolna do wykonywania zatrudnienia w zakładzie pracy chronionej albo w zakładzie aktywizacji zawodowej.

Do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności ustawa zalicza osobę o naruszonej sprawności organizmu, ale zdolną do wykonywania zatrudnienia na stanowisku pracy przystosowanym odpowiednio do potrzeb i możliwości wynikających z niepełnosprawności. W związku z ograniczoną możliwością samodzielnej egzystencji, w celu pełnienia ról społecznych osoba ta wymaga częściowej lub okresowej pomocy innej osoby.

Do lekkiego stopnia niepełnosprawności ustawa zalicza osobę o naruszonej sprawności organizmu, ale zdolną do wykonywania zatrudnienia, niewymagającą pomocy innej osoby w celu pełnienia ról społecznych.

Orzeczenia, na podstawie wspomnianej ustawy, wydają powiatowe zespoły do spraw orzekania o stopniu niepełnosprawności, powoływane przez starostów przy powiatowych centrach pomocy rodzinie (pierwsza instancja) oraz wojewódzkie zespoły do spraw orzekania o stopniu niepełnosprawności, powoływane przez wojewodów (druga instancja). Od decyzji drugiej instancji przysługuje prawo odwołania się do sądu pracy i ubezpieczeń społecznych. O całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy orzekają lokalni orzecznicy ZUS dla celów zabezpieczenia społecznego.

W stosunku do dzieci (do ukończenia 16 roku życia) lekarz orzecznik, na podstawie badań medycznych i oceny stanu zdrowia dziecka, wydaje tylko orzeczenie o niepełnosprawności bez wskazywania stopnia tej niepełnosprawności. Ten rodzaj orzeczenia służy wyłącznie do uzyskiwania pomocy społecznej lub rehabilitacji medycznej.